

การศึกษาความต้องการการจัดการความรู้ ภูมิปัญญา เพื่อการถ่ายทอดความรู้ และพัฒนาคุณค่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง

A study of the Requirement for Knowledge management and Wisdom for Knowledge Transformations and Improving Value the Quality of Life of the Elderly in Pa Bon Sub-district Administrative Organization, Pa Bon District, Phatthalung Province

หมัดเฟาซี รูบามา^{1*}

Madpouzee Rubama^{1*}

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบริหารจัดการท้องถิ่น, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

¹ Lecturer at the Department of Local Governance, Faculty of Political Science, Hat Yai University.

*Corresponding author, E-mail: Madpouzee@hu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ความต้องการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ และพัฒนาคุณค่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1. ศึกษาความต้องการเผยแพร่ และรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง และ 2. จัดทำคู่มือตัวอย่างการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุ สู่การยกระดับคุณค่าคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดยการดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ บทบาทและศักยภาพของผู้สูงอายุ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดกรอบลักษณะของรูปแบบการจัดการความรู้ และขอบเขตความสามารถของผู้สูงอายุ 2. รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 19 คน และ 3. สร้างคู่มือการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุ เพื่อการสร้างคุณค่าและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า

1. ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความประสงค์จะเผยแพร่องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการถ่ายทอดความรู้ และพัฒนาคุณค่าคุณภาพชีวิตในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน ให้กับเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ และภูมิปัญญาที่ประสงค์จะให้รวบรวมข้อมูลเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญา จำนวน 15 เรื่อง ประกอบด้วย (1) การทำเหนียวกวน (2) การทำขนมแข่ง (3) การไหว้พระสวดมนต์ (4) การปลูกถั่วฝักยาว (5) การทำดอกไม้จากใบเตย (6) การตัดผมแบบโบราณ (7) การทำนา (8) การทำบายศรีบูชาครู/การทำขวัญนา (9) การทำขนมโบราณ (10) การทำต้มสามเหลี่ยม (11) การเย็บผ้า (12) การทำเครื่องมือตัดปลา/การจักรสาร (13) การเลี้ยงปลาในบ่อดิน (14) การทำกะลาพาเพลิน (15) การจัดทำกลอุลู่ขอ/แต่งงาน

2. ผลจากการจัดทำคู่มือตัวอย่าง การถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุ สู่การยกระดับคุณค่า คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง สามารถนำคู่มือที่ได้ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง เช่น เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นได้ และยังสามารถเป็นประโยชน์ให้องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอนได้ในส่วนของการจัดทำโครงการขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในตำบลป่าบอนได้ตรงความต้องการในการอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำคู่มือนี้มาพัฒนาการบริการขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน ในเรื่องของภูมิปัญญาที่จะสามารถนำตัวคู่มือไปส่งเสริมด้านเรียนรู้ในห้องเรียนของกลุ่มโรงเรียนที่อยู่ในเขตการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อยู่คู่กับท้องถิ่นไปยาวนาน และถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุสู่การสร้างคุณค่าและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัย ตลอดจนสามารถถอดบทเรียนเพื่อขยายผลไปยังหน่วยงานและพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, ผู้สูงอายุ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

A study of the Requirement for Knowledge management and Wisdom for Knowledge Transformations and Improving Value the Quality of Life of the Elderly in Pa Bon Sub-district Administrative Organization, Pa Bon District, Phatthalung Province. The objective of research to 1. Study the Requirement for Dissemination and Gather Knowledge and Wisdom of the Elderly in Pa Bon Sub-district Administrative Organization, Pa Bon District, Phatthalung Province and 2. Create a guide Prepare a sample manual Knowledge transfer from the Elderly To Enhance the Quality of Life of the Elderly in Pa Bon Sub-district Administrative Organization, Pa Bon District, Phatthalung Province. The research process consists of 3 steps which are 1. Study the research papers related to Knowledge management. The Role and Potential of the Elderly the objective is to define the characteristics of the Knowledge management Model and the scope of the capabilities of the Elderly. 2. Collect data by interviewing the samples who are knowledgeable Elderly and Local Wisdom, amount 19 people, and 3. Create a guide to transfer knowledge from the Elderly For creating value and improving the Quality of Life for the Elderly. The study found that;

1. The majority of the Elderly wish to disseminate knowledge Local knowledge For knowledge transfer and improve the Quality of Life in the Pa Bon Sub-district Administration Organization for Local children and youth With a group of Elderly people with Knowledge and Wisdom that wishes to gather information for transferring Wisdom, consisting of 15 items, consisting of (1) Sticky making (2) Desserts making (3) Praying to Monks (4) Planting long beans (5) Flowers from pandan leaves making (6) Hair cutting ancient (7) Rice farming (8) Teacher Worshipping / Offering to the Naga making (9) Antique desserts making (10) Triangles making (11) Sewing (12) Fish trap equipment / Machinery (13) Fish farming in Earthen Ponds Raising (14) Coconut Making Shells to Enjoy (15) Betel Arranging and Betel to Propose / Marry

2. The result of creating a sample guide Knowledge transfer from the Elderly to Enhance the Quality of Life of the Elderly in Pa Bon Sub-district Administrative Organization, Pa Bon District, Phatthalung Province. The manual can be used with a sample group, such as Children and Youth in the Locality and can also be a benefit for Pa Bon Sub-district Administration Organization. Regarding the Project Development, in order to meet the Requirement of the Elderly in Pa Bon Sub-district, there is a need for Preserving Culture, Local Wisdom and can use this guide to Improve the service of Pa Bon Sub-district Administration Organization In the matter of Wisdom, which can be used as a guide to Promote Learning in the Classroom of the School groups in the care of the Pa Bon Sub-district Administration Organization. So that Local Wisdom can be paired with the Locals for a long time and transfer knowledge from the Elderly to Create Value and Improve the Quality of Life for the Elderly As well as being able to take Lessons off to expand the results to the department and other Areas

Keywords: Knowledge Management, Elderly, Local Wisdom Knowledge

บทนำ

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ยุทธศาสตร์ที่ 1 ให้ความสำคัญเรื่องการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ระบุชัดใน ยุทธศาสตร์ที่ 1 แนวทางการพัฒนาที่ 3.6 คือการพัฒนากระบวนการดูแลและสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับสังคมสูงวัย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) โดยให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและเห็นคุณค่าความสำคัญ เนื่องจากมนุษย์ยังมีความต้องการทางสังคมและการเห็นคุณค่า ซึ่งผู้สูงอายุถือเป็นสมาชิกในสังคมที่เปี่ยมไปด้วยศักยภาพ ทั้งในด้านภูมิความรู้ และประสบการณ์การดำเนินชีวิต มีความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง สามารถชี้แนะลูกหลาน คนในสังคม ในชุมชน ให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม และส่งเสริมให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมไทยมีการหยิบยกขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกหลาน หรือเยาวชนคนรุ่นหลังในสังคมอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมของประเทศ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2579) ที่มีกรอบยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม (1) สังคมสูงวัยและสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 ในประเด็นด้านศักยภาพและโอกาสของผู้สูงอายุ และการอยู่ร่วมกันของประชากรหลายวัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นกรอบยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่นับวันยิ่งทวีคูณเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลส่งเสริม ที่สอดคล้องกับการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข และพัฒนาศักยภาพเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์เพื่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งนับวันผู้สูงอายุจะเป็นทุนทางสังคมที่มีค่าในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ภูมิปัญญาต่าง ๆ มากมายที่สั่งสมในรูปแบบของการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ที่มีการถ่ายทอดจากบุคคลในครอบครัว ชุมชน และสังคม นอกเหนือจากการพัฒนาระบบดูแลผู้สูงอายุให้มีความเหมาะสมแล้ว ควรสร้างคุณค่าโดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการถอดบทเรียนเช่นเดียวกับการศึกษาของ อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ (2552) ที่ศึกษาการถอดบทเรียนว่า เมื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้รวมทั้งการวัดและประเมินผลแล้ว ผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้พบว่า มีความรู้ที่

เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะความรู้แฝงเร้น คือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งความรู้แบ่งเป็น 2 แบบ คือ ความรู้ชัดแจ้งหรือความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร และความรู้โดยนัย ซึ่งพบว่า ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้ประเภทความรู้โดยนัยที่เกิดจากประสบการณ์ผ่านการปฏิบัติมากกว่าความรู้ประเภทที่ชัดแจ้งที่เป็นทฤษฎี ผู้จัดกิจกรรมควรทำการเก็บรวบรวมข้อมูลความรู้ต่าง ๆ เพื่อสร้างระบบฐานข้อมูลให้สามารถใช้งานได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยการถอดองค์ความรู้ผ่านเครื่องมือ วิธีการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น สภาภาพ หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการมาพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ เพราะผู้สูงอายุถือเป็นทุนทางสังคมที่มีคุณค่า เป็นสมาชิกในสังคมที่เปี่ยมไปด้วยศักยภาพ ทั้งในด้านภูมิความรู้ และประสบการณ์การดำเนินชีวิต เป็นผู้ที่มีความพร้อมทั้งคุณวุฒิ และวิยวุฒิ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557) มีความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง สามารถชี้แนะลูกหลานคนในสังคม ในชุมชน ให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ภูมิปัญญาต่าง ๆ มากมายที่สั่งสมในรูปแบบของการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นที่มีการถ่ายทอดจากบุคคลในครอบครัว ชุมชน และสังคม นอกเหนือจากการพัฒนาระบบดูแลผู้สูงอายุให้มีความเหมาะสมแล้ว ควรสร้างคุณค่าโดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ เนื่องจากผู้สูงอายุบางส่วนเท่านั้นที่อาจอยู่ในภาวะยากลำบากที่ต้องการการเกื้อกูลจากสังคมและรัฐ แต่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็มีใช้บุคคลโดยโอกาสหรือเป็นภาระของสังคม ยังสามารถปฏิบัติหน้าที่หรือดำเนินกิจกรรมที่มีคุณค่าในถ่ายทอดสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมได้ ในลักษณะที่กล่าวได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญหรือยังคุณประโยชน์ ดังที่ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549) กล่าวว่าผู้สูงอายุที่มีศักยภาพจะแสดงออกถึงคุณลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ 1) เป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) 2) เป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) นั่นคือเป็นผู้สูงอายุที่สามารถพึ่งตนเองได้และใช้ความสามารถของตนในทางสร้างสรรค์ให้แก่ตนเอง ครอบครัวและบุคคลอื่น สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสมตามความพึงพอใจและความปรารถนาของตน ผู้สูงอายุที่มีลักษณะดังกล่าวมีอยู่ทั่วประเทศและมีเป็นจำนวนมาก บ่งชี้ว่าผู้สูงอายุไทยยังมีความพร้อมในการใช้ความรู้ความสามารถ มีศักยภาพในการดูแลตนเอง การพึ่งตนเองและยังมีบทบาทเชิงอัตลักษณ์ที่สามารถทำงานเอื้อประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคม ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการให้บริการช่วยเหลือ จนได้รับการเชิดชูให้เป็นบุคคลตัวอย่างที่ทรงคุณค่าในด้านต่าง ๆ เป็นจำนวนมากทั้งในระดับจากชุมชนและระดับประเทศ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2553)

องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุงตั้งอยู่ในเขตอำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอป่าบอน ห่างจากที่ว่าการอำเภอป่าบอนประมาณ 9 กิโลเมตร ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน ตั้งอยู่เลขที่ 196 หมู่ที่ 1 ถนนห้วยทรายปากพะยูน ตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง ห่างจากสามแยกห้วยทรายประมาณ 2.5 กิโลเมตร โดยครอบคลุมเขตพื้นที่ ตำบลป่าบอน ทั้งหมด 10 หมู่บ้าน และเนื้อที่ทั้งสิ้น 77.85 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากรเพศชายและเพศหญิงรวมทั้งสิ้น 8,521 คนโดยจำแนกผู้สูงอายุที่มีอายุครบ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 1,247 คน (สำนักทะเบียนราษฎรของอำเภอป่าบอนปี 2561) ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอนเป็นหน่วยงานชุมชนในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินการด้านผู้สูงอายุและใกล้ชิดกับประชาชน ถือได้ว่าเป็นหน่วยงานที่สามารถรักษาและส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุให้มีโอกาสได้แสดงศักยภาพของตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนวิชาความรู้ และเก็บรวบรวม สร้างคู่มือตัวอย่างในการถ่ายทอด

องค์ความรู้ ภูมิปัญญา เพื่อการสร้างคุณค่าและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ และเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณชนอย่างกว้างขวาง และยั่งยืนต่อไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความต้องการการเผยแพร่ การจัดการความรู้ ภูมิปัญญา เพื่อการถ่ายทอดความรู้ และพัฒนาคุณค่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดยศึกษาความต้องการการเผยแพร่ และรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง และจัดทำคู่มือตัวอย่าง การถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุ สู่การยกระดับคุณค่าคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ รวมถึงการพัฒนากลยุทธ์และแนวทางส่งเสริมผู้สูงอายุ ให้รักษาศักยภาพ มีกำลังใจที่ดีในการทำประโยชน์ให้กับครอบครัว ชุมชน และสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกได้อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมให้มีการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขสู่การยกระดับคุณค่าคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตามศักยภาพอันจะเป็นผลดีต่อครอบครัว ชุมชน สังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความต้องการจัดการความรู้และการเผยแพร่ รวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง และ
2. จัดทำคู่มือตัวอย่าง การถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุ สู่การยกระดับคุณค่าคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง

การทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรม และผลงานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุ การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และสามารถถ่ายทอดเพื่อยกระดับคุณค่าของผู้สูงอายุ รวมถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนารอบแนวคิดในการวิจัย พบว่ามีเนื้อหาสาระที่สำคัญและมีคุณค่าซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกและสรุปนำเสนอพอสังเขป ดังนี้

1. ผู้สูงอายุ

1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุโดยทั่วไป หมายถึง บุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นวัยเสื่อมทางด้านร่างกาย จิตใจ และหน้าที่การงานทางสังคม ซึ่งแต่ละคนจะปรากฏอาการเสื่อมแตกต่างกัน นอกจากอาการเสื่อมดังกล่าวแล้ว ยังได้ใช้เกณฑ์อายุ 60 ปีเป็นเกณฑ์สากล เพื่อให้ทราบว่าบุคคลใดสมควรเป็นผู้สูงอายุสำหรับความหมายผู้สูงอายุในทางวิชาการไทยนั้น ได้เริ่มมีการบัญญัติคำว่าผู้สูงอายุมาตั้งแต่ปี 2506 ในการก่อตั้งชุมนุมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย โดยนิยามว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่มีความเสื่อมตามสภาพ มีกำลังลดลง เชื่องช้าสมควรได้รับการอุปการะช่วยเหลือ

ในปี พ.ศ. 2525 องค์การสหประชาชาติ ซึ่งได้จัดสมัชชาโลกเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้น ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย โดยได้ให้ความหมายของคำว่า “ผู้สูงอายุ” คือบุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป หลังจากนั้นก็มีผู้นิยามความหมายของผู้สูงอายุอีกหลายคำนิยาม โดยมีเกณฑ์การพิจารณาทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน เช่น การให้ความหมายโดยใช้อายุเป็นเกณฑ์ การให้ความหมายตามการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคม หรือการให้ความหมายที่ยึดเอาความยาวของชีวิตตามปฏิทินเป็นเกณฑ์ เป็นต้น สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดว่า ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2544) กล่าวว่า การที่จะกำหนดว่าผู้ใดชราภาพหรือ สูงอายุสามารถพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ 1. ประเพณีนิยม (Tradition) เป็นการกำหนดผู้สูงอายุ โดยยึดตามเกณฑ์อายุที่ออกจากราชการ เช่น ประเทศไทยกำหนดอายุวัยเกษียณอายุ เมื่ออายุครบ 60 ปี แต่ประเทศสหรัฐอเมริกา กำหนดอายุ 65 ปี เป็นต้น 2. การปฏิบัติหน้าที่ทางร่างกาย (Body Functioning) เป็นการกำหนดโดยยึดตามเกณฑ์ ทางสรีรวิทยาหรือทางกายภาพ บุคคลจะมีการเสื่อมสลายทางสรีรวิทยาที่แตกต่างกันในวัยสูงอายุวัยละต่าง ๆ ในร่างกาย จะทำงานน้อยลงซึ่งแตกต่างกันในแต่ละบุคคล บางคนอายุ 50 ปี ฟันอาจจะหลุดทั้งปากแต่บางคนอายุถึง 80 ปี ฟันจึงจะเริ่มหลุด เป็นต้น 3. การปฏิบัติหน้าที่ทางด้านจิตใจ (Mental Functioning) เป็นการกำหนดตามเกณฑ์ความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ การจดจำ การเรียนรู้ และความเสื่อมทางด้านจิตใจ สิ่งที่พบมากที่สุด chez ผู้สูงอายุคือ ความจำเริ่มเสื่อมขาดแรงจูงใจซึ่งไม่ได้หมายความว่าบุคคลผู้สูงอายุทุกคนจะมีสภาพเช่นนี้ 4. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self - Concept) เป็นการกำหนดโดยยึดความคิดที่ผู้สูงอายุมองตนเอง เพราะโดยปกติผู้สูงอายุมักจะเกิดความคิดว่า “ตนเองแก่ อายุมากแล้ว” และส่งผลต่อ บุคลิกภาพทางกาย ความรู้สึกทางด้านจิตใจ และการดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดที่ผู้สูงอายุนั้น ๆ ได้กำหนดขึ้น 5. ความสามารถในการประกอบอาชีพ (Occupation) เป็นการกำหนดโดยยึดความสามารถในการประกอบอาชีพ โดยใช้แนวความคิดจากการเสื่อมถอยของสภาพทางร่างกาย และจิตใจ คนทั่วไปจึงกำหนดว่าวัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องพักผ่อน หยุดการประกอบอาชีพ ดังนั้นบุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ จึงหมายถึงบุคคลที่มีวัยเกินกว่าวัยที่จะอยู่ในกำลังแรงงาน 6. ความกดดันทางอารมณ์และความเจ็บป่วย (Coping with Stress and Illness) เป็นการกำหนดโดยยึดตามสภาพร่างกายและจิตใจ ผู้สูงอายุจะเผชิญกับสภาพโรคร้ายไข้เจ็บอยู่เสมอเพราะสภาพทางร่างกายและวัยละต่าง ๆ เริ่มเสื่อมลง นอกจากนั้นยังอาจเผชิญกับปัญหาทางด้านสังคมอื่น ๆ ทำให้เกิดความกดดันทางอารมณ์เพิ่มขึ้นอีก ส่วนมากมักพบกับผู้มีอายุระหว่าง 60 - 65 ปีขึ้นไป

สุรกุล เจนอบรม (2541) ได้กำหนดการเป็นบุคคลสูงอายุว่าบุคคลผู้จะเข้าข่ายเป็นผู้สูงอายุ มีเกณฑ์ในการพิจารณาแตกต่างกันโดยกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาความเป็นผู้สูงอายุไว้ 4 ลักษณะดังนี้ 1. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากอายุจริงที่ปรากฏ (Chronological Aging) จากจำนวนปี หรืออายุที่ปรากฏจริงตามปฏิทินโดยไม่นำเอาปัจจัยอื่นมาร่วมพิจารณาด้วย 2. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physiological Aging หรือ Biological Aging) กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะเพิ่มขึ้นตามอายุขัยในแต่ละปี 3. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ (Psychological Aging) จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ สติปัญญา การรับรู้ และเรียนรู้ที่ถดถอยลง 4. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากบทบาททางสังคม (Sociological Aging) จากบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคล ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงาน ลดลง เป็นต้น

1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

การศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ หรือ “ชราวิทยา” หรือ “พฤฒาวิทยา” ได้มีการศึกษากันอย่างกว้างขวาง เป็นการรวมวิทยาการหลายสาขาที่มาอธิบายความเป็นผู้สูงอายุ แต่ก็ไม่มีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่จะอธิบายความเป็นผู้สูงอายุได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากความเป็นผู้สูงอายุเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กันตั้งแต่เซลล์ในร่างกายของบุคคล ไปจนถึงกลุ่มบุคคลและสังคม จึงต้องอาศัยหลาย ๆ ทฤษฎีร่วมกันอธิบายความเป็นผู้สูงอายุทั้งที่เกี่ยวกับด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม (ประนอม โอทกานนท์,

2537) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. ทฤษฎีความสูงอายุเชิงชีวภาพ (Biological Theories) เป็นทฤษฎีที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและทางสรีระวิทยาของผู้สูงอายุ ที่อยู่บนพื้นฐานของยีน (Gene) และการเปลี่ยนแปลงในระดับเซลล์ (Cell) ระดับเนื้อเยื่อ (Tissue) เช่น ทฤษฎีพันธุศาสตร์ (Genetic Theory) ทฤษฎีเนื้อเยื่อ (Collagen Theory) ทฤษฎีภูมิคุ้มกัน (Auto Immune Theory) ทฤษฎีความผิดพลาด (Error Catastrophe Theory) และ ทฤษฎีอนุมูลอิสระ (Free Redical Theory) เป็นต้น

2. ทฤษฎีความสูงอายุเชิงจิตสังคม (Psychosocial Theories) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและสังคมของผู้สูงอายุ ที่มักจะเป็นไปพร้อม ๆ กัน และมีผลกระทบซึ่งกันและกันเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพ สถานภาพ วัฒนธรรม เจตคติ โครงสร้างของครอบครัว และการมีกิจกรรมในสังคม ทฤษฎีกลุ่มนี้ ได้แก่ ทฤษฎีการถดถอย (Disengagement Theory) ที่เชื่อว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะค่อย ๆ หนี หรือถดถอยออกไป จากคนอื่น ๆ ในสังคมทีละน้อย โดยมีความสุข ความพอใจและได้รับประโยชน์ร่วมกัน จากการได้รับอิสระจากกฎเกณฑ์ของสังคม ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) ซึ่งเชื่อว่าผู้สูงอายุจะมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ จากการมีกิจกรรมและการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีความรู้สึกว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคม อีกทฤษฎีหนึ่งคือทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) ที่เชื่อว่า ผู้สูงอายุจะมีความสุขก็ต่อเมื่อได้กระทำกิจกรรมหรือปฏิบัติตัวเช่นที่เคยกระทำตัวมาก่อน บุคคลใดคุ้นเคยกับการอยู่ร่วมกับคนหมู่มากก็กระทำต่อไป บุคคลใดพอใจชีวิตที่อยู่อย่างสงบสันโดษก็อาจแยกตัวเองออกมาอยู่ตามลำพัง พฤติกรรมของผู้สูงอายุจะปรับตัวให้เข้ากับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กิจกรรมที่ผู้สูงอายุแสดงออกมีหลายรูปแบบ และบางครั้งอาจเรียกทฤษฎีนี้ว่าทฤษฎีบุคลิกภาพ (Personality Theory) (บุญศรี นุเกตุ และคณะ, 2545)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าทั้งทฤษฎีเชิงชีวภาพ และทฤษฎีเชิงจิตสังคม สามารถอธิบายความเป็นผู้สูงอายุแตกต่างกันไปตามเนื้อหาสาระ ซึ่งแต่ละทฤษฎีก็มีจุดเด่นจุดด้อยในตัวเอง และอาจเหมาะสมกับผู้สูงอายุบางกลุ่มหรือบางช่วงเวลาเท่านั้น

1.3 แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)

แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) เป็นแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์และเชิงสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้พัฒนาขึ้น เพื่อแก้ไขทัศนคติทางลบต่าง ๆ ที่มีต่อผู้สูงอายุและเพื่อลดอุปสรรคต่าง ๆ ที่มีต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่ให้จุดเด่นกับการนำความสามารถของผู้สูงอายุไปใช้ประโยชน์ (Scott et.al, 2001 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542)

เล็ก สมบัติ และคณะ (2554) ได้รวบรวมความหมายของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ที่นักวิชาการจำนวนมากได้ให้ความหมายไว้ ทั้งในลักษณะของผู้สูงอายุที่มีความสามารถที่จะทำงานต่อไปได้หลังการเกษียณอายุเป็นทั้งงานที่ได้รับค่าตอบแทน หรืองานอาสาสมัคร ที่เป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศ หรือการกล่าวถึงกิจกรรมใด ๆ ที่ผู้สูงอายุได้ผลิตสินค้า บริการหรือเป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของทั้งสองอย่าง ไม่ว่าผู้สูงอายุจะได้เงินจากกิจกรรมนี้หรือไม่ก็ตาม ซึ่ง เล็ก สมบัติ และคณะ (2554) สรุปว่าผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ครอบคลุมถึงลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. ผู้ที่เกษียณอายุหรือมีอายุ 60 ปีขึ้นไป และยังทำงานอยู่
2. ลักษณะการทำงานนั้น การผลิตสินค้า/บริการ หรือการทำงานที่เป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของทั้งสองอย่าง กิจกรรมทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เช่น งานบ้าน การดูแลเด็ก งานอาสาสมัคร หรือการช่วยเหลือครอบครัว หรือเพื่อน โดยจะได้รับเงินค่าตอบแทน หรือไม่ได้รับค่าตอบแทนก็ได้ และค่าตอบแทนที่ได้รับอาจเพิ่มขึ้นตามลักษณะงาน ส่วนใหญ่มักจะมีบทบาทที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน อันเป็นการอุทิศเพื่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

3. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ทำ เพื่อการฝึกทักษะ พัฒนาประสิทธิภาพ เพิ่มพูนความรู้ความสามารถ หรือบทบาทของบุคคลเมื่อสูงอายุ หรืองานที่สอดคล้องระหว่างสังคมและความคาดหวังส่วนบุคคล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศ

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ยังหมายถึง ผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมและบุคลิกภาพที่แสดงออกถึงความพอใจในการเป็นผู้สูงวัย วางตัวเหมาะสม มีการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย สร้างประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งจะอิทธิพลทางบวกต่อสภาวะทางจิตใจและสภาวะของผู้สูงอายุ

ดังนั้น เล็ก สมบัติ และคณะ (2554) จึงสรุปได้ว่า นิยามของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) จึงหมายถึง ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่ยังคงทำงานหรือกิจกรรมในลักษณะของกิจกรรมเชิงธุรกิจหรือกิจกรรมบริการก็ได้ กิจกรรมที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ทั้งที่ได้รับค่าตอบแทนหรือไม่ได้รับค่าตอบแทน งานหรือกิจกรรมนั้นเป็นประโยชน์ ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม

1.4 แนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)

คำว่า ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ได้ถูกเสนอโดยองค์การอนามัยโลก เพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาประชากรสูงอายุที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก “ความต้องการพื้นฐาน (need-based)” ที่มีผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเป้าหมายแบบถูกกระทำ (passive targets) เป็นแนวคิด “สิทธิขั้นพื้นฐาน (rights-based)” จากหลักการพื้นฐานผู้สูงอายุขององค์การสหประชาชาติ ประกอบด้วย หลักการมีเสรีภาพ (independent) หลักการมีส่วนร่วม (participation) การได้รับการดูแล (care) การบรรลุความพึงพอใจในตนเอง (selffulfillment) และ ความมีศักดิ์ศรี (dignity) ที่ได้ตระหนักถึงสิทธิของประชาชนอย่างเท่าเทียม เป็นการปฏิบัติ ในทุกมิติของชีวิต ตามวัยหรือเหมาะสมกับอายุของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุที่มีศักยภาพจะสนับสนุน ให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและมิติอื่น ๆ ของวิถีชุมชน

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2002) ได้เสนอกรอบที่เป็นองค์ประกอบหลักของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ไว้ 3 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

1. สุขภาพ (health) สุขภาพส่วนบุคคลนั้นเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นเงื่อนไขของการดำรงอยู่อย่าง เป็นอิสระและพึ่งพาตนเอง ทั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับทั้งปัจเจกบุคคล ครอบครัวและสังคมแวดล้อม

2. การมีส่วนร่วม (participation) ในกิจกรรมของครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ จะช่วยสร้างความรู้สึกรับคุณค่า มีเกียรติศักดิ์ศรี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุตรหลาน ทำให้สุขภาพจิตของผู้สูงอายุดีและจะส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย

3. การมีหลักประกันความมั่นคง (security) ของผู้สูงอายุ คือมีความมั่นคงปลอดภัยทางด้านร่างกาย มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี

เล็ก สมบัติ และคณะ (2554) กล่าวว่า ความหมายของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ให้หน้าที่ปัจจัยด้านสังคมเป็นหลัก กล่าวคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การมีสัมพันธภาพกับครอบครัว เพื่อน และชุมชน หรือการบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ประเด็นที่ให้ความสนใจถัดมาคือประเด็นทางเศรษฐกิจ ทั้งการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ และเป็นความมั่นคงในชีวิต ขณะที่ให้ความสนใจด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตเป็นลำดับหลัง

สำหรับประเทศไทย คำว่า Active Ageing มีผู้แปลเป็นภาษาไทยแตกต่างกันไป เช่น “สูงวัยอย่างมีคุณภาพ” “พลุดีพลัง” และ “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” กล่าวได้ว่า นักวิชาการของไทยให้ความหมายของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพโดยให้ความสำคัญกับสุขภาพกายเป็นหลัก ความสามารถในการดูแลพึ่งตนเองได้ ตลอดจนการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของ ชุมชน และสังคม อีกทั้งการมีอิสระ ความพอใจในชีวิต ตลอดจน การพัฒนาทางจิตและปัญญา

ศักยภาพของผู้สูงอายุไทยพิจารณาจากการที่ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยใช้ทักษะความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาของตนให้เป็นประโยชน์ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. 2553)

1.5 แนวคิดภูมิปัญญาผู้สูงอายุ

ความหมาย คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) แปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2542 จากความหมายของคำว่า “ภูมิ” มีความหมายว่า พื้น ชั้น ส่วน “ปัญญา” มีหมายความว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่การเรียนและคิด ดังนั้นภูมิปัญญา จึงหมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ นอกจากนี้ ยังมีคำที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหลากหลาย อาทิ ภูมิปัญญาพื้นบ้านภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะของคนไทยที่เกิดจากการส่งเสริมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการการเลือกสรร เรียนรู้ปรุงแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัยดังนั้น ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ จึงหมายถึง ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในตัวผู้สูงอายุที่เกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

การจำแนกสาขาตามภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินการเกี่ยวกับภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุในชุมชน กระทรวงฯ ได้จัดทำโครงการ “คลังปัญญาผู้สูงอายุชุมชน” โดยเล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาหรือความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ของผู้สูงอายุ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สมควรจะอนุรักษ์ไว้ และสร้างช่องทางหรือโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่กลุ่มวัยอื่น ๆ ในปี 2553 สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ ได้บูรณาการความร่วมมือกับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดทุกจังหวัด จัดทำทะเบียนภูมิปัญญาผู้สูงอายุ และได้จำแนกสาขาภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ 23 สาขา ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านด้านการศึกษา ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านเกษตร ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้านวิศวกรรม ด้านสถาปัตยกรรม ด้านการพัฒนาสังคม พัฒนาชุมชน ด้านกฎหมาย ด้านการเมืองการ ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ด้านศาสนา จริยธรรม ด้านพาณิชย์และบริการ ด้านความมั่นคง ด้านบริหารจัดการและบริหารธุรกิจ ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร ด้านพลังงาน ด้านต่างประเทศ ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านภาษา วรรณคดี และวรรณศิลป์

ด้านวาทศิลป์ และด้านอื่น ๆ ที่ไม่สามารถจัดเข้ากับ 22 ด้านข้างต้น

จากการดำเนินงานโครงการคลังปัญญาผู้สูงอายุที่กล่าวมา สามารถสืบค้นคัดเลือกผู้สูงอายุที่มีความรู้และมีจิตอาสา พร้อมทั้งจะทำประโยชน์เพื่อสาธารณะ ด้วยภูมิปัญญาได้ จำนวนมากและได้บันทึกประวัติเข้าระบบฐานข้อมูลเว็บไซต์ และสนับสนุนให้ทุกจังหวัดจัดทำหนังสือ ทะเบียนภูมิปัญญาผู้สูงอายุ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานหรือชุมชน ได้รู้จักและเชิญชวนให้นำศักยภาพผู้สูงอายุออกมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสังคม

1.6 แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม (Social Activity Theory)

Havighurst (1967, p.96) อธิบายว่าถ้าบุคคลใดมีกิจกรรมมากอย่างจะสามารถปรับตัวได้มากขึ้นเท่านั้น และมีความพึงพอใจในชีวิตสูงที่ทำให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตต่อไป แนวคิดนี้จะเห็นว่าการเป็นกิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุมากกว่าการลดบทบาท (Role Loss) ทางสังคมลง และจะพบว่าผู้สูงอายุมีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองในทางบวกและมองโลกในแง่ดีจะมีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมและบทบาทใหม่ ๆ ให้กับผู้สูงอายุพอสมควร กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้สมวัย กิจกรรมที่น่าจะจัดให้กับผู้สูงอายุ ได้แก่ งานอดิเรกต่าง ๆ งานอาสาสมัคร เป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานต่าง ๆ และเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ หรือเกษียณอายุงานแล้วเวลารว่างหาได้ง่ายและมีมาก กิจกรรมยามว่างเพื่อนันทนาการหรือการเรียนรู้สิ่งใหม่ หรือให้บริการผู้อื่น จึงเป็นเรื่องสำคัญซึ่งนำความพึงพอใจมาให้ทำให้มีชีวิตชีวาและมีความหมาย การที่เกษียณอายุการทำงานอย่างไม่มีจุดหมายจะนำไปสู่ความเซ็ง เบื่อหน่าย และแยกตัวออกจากสังคม ความจริงนั้นกายและจิตใจเจริญงอกงามขึ้นตามแรงกระตุ้นของ กิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นการดีที่เราควรจะมีกิจกรรมมากระตุ้นชีวิตของผู้สูงอายุให้เจริญงอกงาม

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว พบว่า ผู้สูงอายุถือได้ว่าเป็นบุคลากรที่มีศักยภาพที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศและยังสามารถนำความรู้ ความสามารถ ของผู้สูงอายุมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณค่า และรวบรวมนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญา มาถ่ายทอดให้กับเยาวชนเพื่อธำรงรักษาความรู้และภูมิปัญญาให้คงอยู่สืบต่อไปจากรุ่นสู่รุ่น และยังสามารเป็นอาชีพในการประกอบรายได้ให้กับผู้สูงอายุเองและเยาวชนได้อีกด้วย ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง เพื่อจัดการความรู้ และรวบรวมเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการถ่ายทอดให้แก่ชนรุ่นหลังสืบไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ สมาชิกชมรมกลุ่มผู้สูงอายุ (รพ.สต บ้านป่าบอนตำ) ที่อยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดยจะมีเป็นประธาน รองประธาน อติตประธานชมรมผู้สูงอายุ และผู้รับผิดชอบ (ผู้ดูแลชมรม) ชมรมผู้สูงอายุ จำนวน 4 คน และตัวแทนสมาชิกกลุ่มที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 15 กลุ่ม รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด จำนวน 19 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และค้นหาจากเอกสารและตำรา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับประธานกลุ่มผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอน ต่ำ) เพื่อให้ประธานกลุ่มผู้สูงอายุไปประสานงานกับตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ) และนัดเวลาทำการที่จะเข้าไปสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ) หลังจากนั้นดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง ดังนี้

3.1 จัดเตรียมแบบสัมภาษณ์

3.2 นำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ)

3.3 หลังจากสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยรวบรวมแบบสัมภาษณ์ ทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์และครบถ้วน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจัดระเบียบข้อมูลและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล และสังเคราะห์ข้อมูล โดยการพรรณนาข้อมูล และการเขียนนำเสนอผลการวิจัยอย่างเป็นระบบ

สรุปและอภิปรายผล

1. เพื่อศึกษาความต้องการเผยแพร่ และรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง พบว่า จากการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์ ของกลุ่มตัวแทนผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ) จำนวน 4 คน ได้แก่ 1. ประธานกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ) 2. รองประธานกลุ่มชมรม (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ) 3. ผู้ดูแลและรับผิดชอบงานกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ (รพ.สต.บ้านป่าบอนต่ำ) 4. อดีตประธานกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุให้กับเด็กและเยาวชนรุ่นหลัง เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อยู่กับท้องถิ่นไปยาวนาน เนื่องจากผู้สูงอายุมองว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำมาประยุกต์เป็นแหล่งวิชาการเรียนรู้ในห้องเรียนได้อีกด้วย และเยาวชนจะสามารถเป็นตัวแทนของท้องถิ่นที่จะสามารถอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจในแบบฉบับของเยาวชน เพราะเด็กรุ่นหลังยังมีอายุน้อยในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสามารถใช้เทคโนโลยีในการเผยแพร่ภูมิปัญญาซึ่งจะสามารถรักษา และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่คู่กับท้องถิ่นได้ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ยังสามารถเป็นรายได้หรืออาชีพเสริมให้กับผู้สูงอายุ เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้อีกด้วย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุไว้โดยการจัดทำคู่มือขึ้น และนำไปใช้กับนักเรียนในโรงเรียนในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจและสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น และสามารถช่วยเผยแพร่องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุงได้

2. เพื่อจัดทำคู่มือตัวอย่าง การถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุ สู่การยกระดับคุณค่าคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง พบว่า คู่มือการจัดการความรู้ เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน สามารถเป็นแหล่งศึกษาข้อมูลให้กับเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นได้รู้ถึงวิธีการและขั้นตอนในการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้สูงอายุสามารถนำความรู้หรือวิธีการมาเผยแพร่ ถ่ายทอดให้กับเยาวชนได้ ส่วน

องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน สามารถแก้ไขและตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในตำบลป่าบอน ได้ตรงจุด และมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น โดยลักษณะของคู่มือที่ผู้วิจัยได้รวบรวมเป็นลักษณะเล่มเล็กฉบับพกพาได้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในตำบลป่าบอน ทั้งหมด 15 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้ 1.การทำเหนียวกวน 2.การทำขนมแข่ง 3.การไหว้พระสวดมนต์ 4.การปลูกถั่วฝักยาว 5.การทำดอกไม้จากใบเตย 6.การตัดผมแบบโบราณ 7.การทำนา 8.การทำบายศรีบูชาครู/การทำขวัญนา 9.การทำขนมโบราณ 10. การทำต้มสามเหลี่ยม 11.การเย็บผ้า 12.การทำเครื่องมือดักปลา/การจักรสาร 13.การเลี้ยงปลาในบ่อดิน 14.การทำกะลาพาเพลิน 15.การจัดหมากพลูสู้ออ/แต่งงาน โดยแต่ละภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีวิธีการ ขั้นตอนในการทำทั้งหมด เพื่อความสะดวกในการอ่านและสามารถทำความเข้าใจได้ง่ายและสะดวก ผลจากการรวบรวมข้อมูล ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่ โดยการบรรจุโครงการลงในแผนพัฒนา 3 ปี ของงบประมาณในปี 2562

โดยผู้วิจัยได้นำคู่มือนี้ มาจัดทำโครงการ สืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งโครงการนี้สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้ เพื่อความสะดวก สบายใจของผู้สูงอายุในความต้องการที่จะเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุที่อยากจะถ่ายทอดให้กับเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อยู่คู่กับท้องถิ่นไปยาวนานและต่อไป โดยโครงการสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ จะนำเด็กและเยาวชนในพื้นที่ตำบลป่าบอน มาเข้าร่วม โครงการ และจะมีวิทยากรมาแสดงขั้นตอนและวิธีการทำต่าง ๆ ผู้ที่จะมาเป็นวิทยากรเป็นผู้สูงอายุในตำบลป่าบอน โดยจะนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมา 2 ภูมิปัญญา คือ การทำต้มสามเหลี่ยม โดยผู้ที่เป็นวิทยากรคือ นางแดง บุญราม กับ การทำกะลาพาเพลิน คือ นางดาราร สุตราม เป็นวิทยากร โดยจัดโครงการร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดยโครงการสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ได้รับการบรรจุในแผนพัฒนาปี 3 ของงบประมาณปี 2562 ขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าบอน และโครงการสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้สามารถจัดทำในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2561 โครงการสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้มีประโยชน์ทั้งเด็กและผู้สูงอายุ และทั้งยังเป็นประโยชน์ให้กับองค์กรด้วยในการจัดโครงการที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในอย่างดี และในกลุ่มของเด็กและเยาวชนสามารถได้รับความรู้ในการเรียนรู้ขั้นตอนต่าง ๆ ของภูมิปัญญาเพื่อนำไปอนุรักษ์และสืบสาน พัฒนาภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้อยู่คู่กับท้องถิ่นไปยาวนานได้

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการสนับสนุนผู้สูงอายุในเรื่องเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุให้รู้สึกว่าการตนเองยังมีความสำคัญในสังคม และควรจัดให้มีการประกอบอาชีพ และจัดตั้งกลุ่มให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- บุญศรี นุเกตุ และคณะ. (2545). การพยาบาลผู้สูงอายุ. นนทบุรี : โครงการสวัสดิการวิชาการ สถาบันพระบรมราชชนก.
- ประนอม โอทกานนท์. (2537). ความต้องการการพยาบาลของผู้สูงอายุในชมรมและสถาน สงเคราะห์ผู้สูงอายุ. รายงานวิจัย. คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- เล็ก สมบัติ และคณะ. (2554). ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพประโยชน์กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย. สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2542). “แนวคิดด้านสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ” ใน เอกสารการประชุมวิชาการแห่งชาติว่าด้วยผู้สูงอายุ “ผู้สูงอายุด้วยคุณภาพ”. จัดโดยคณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมปีสากลว่าด้วยผู้สูงอายุด้านวิชาการ. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2544). การเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ: พื้นที่ศึกษาในเขตภาคใต้. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต. สาขาวิชารัฐศาสตร์. คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2549). สวัสดิการผู้สูงอายุ แนวคิดและวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย).
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2553). “ศักยภาพของผู้สูงอายุไทย” ใน ลัดดา ดำริการเลิศ (บรรณาธิการ). รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2552. (หน้า 126-136). สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). กรุงเทพฯ : ทีคิวพี จำกัด.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ (2554). การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนผู้สูงอายุ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โดยการสนับสนุนทุนจาก กองทุนผู้สูงอายุ และสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2557). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุรกุล เจนอบรม. (2541). วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ: นิชินแอตเวอร์ไทซ์กรุ๊ป.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2560. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560 - 2564). กรุงเทพฯ, Available from: www.nesdc.go.th > more_news
- Havighurst, Robert J. (1967). Society and Education: A Book of Readings. New York: Allyn & Bacon
- WHO. Active ageing. A Policy Framework. Geneva: WHO, Available from: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf